

The Journal of International Civilization Studies
Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi

Volume III/ Issue II

ISSN: 2548-0146, Nevşehir/ TURKEY

DOI: <doi>10.26899/inciss.182</doi>

Geliş Tarihi/ Received: 09/10/2018

Kabul Tarihi/ Accepted: 09/10/2018

**THE EFFECTS OF TURKISH TV SERIES IN MOROCCO IN THE
CONTEXT OF MODERNITY AND TRADITION: A STUDY ON
FEMALE AUDIANCES**

Doç. Dr. Serpil AYDOS

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi

serpilaydos@gmail.com

Abstract

This study focuses on the debates created by the Turkish TV series in the context of "tradition" and "modernity" in Morocco ruled by the "Islamic Monarchy". In this context, 9 questions were asked in the cities of Meknes, Rabat and Agadir to 35 Moroccan female viewers. It is aimed to with these questions determine that how do they evaluate their own country compared to Turkey they know from the TV series and whether these TV series are causing them to questioned their social statues, in the context of modernity and traditions. According to the result of the research, Moroccan women thinks that Turkish culture is a synthesis of Eastern and Western cultures and they consider that Turks more open-minded than Moroccans. While some viewers says some Turkish TV series cannot be watched with families despite being censored, the other viewers says their families thinks that they will be affected negatively from these series. In spite of that, only 7 of the 33 female viewers said that the Turkish TV series were not suitable for them in the context of male-female relationship. Many of the others have stated that the relationship forms described in the Turkish TV series are normal and they add that they want their own societies to be open-minded like the Turks. The research findings also show that the viewers want relatively modern, romantic and egalitarian relations, as in the Turkish TV series and that Moroccan young girls dreaming relations in this way.

Key Words: *Turkish TV Series, Morocco, Tradition, Modernity, Gender*

GELENEK VE MODERNİTE BAĞLAMINDA TÜRK DİZİLERİNİN FAS'TAKİ ETKİLERİ: KADIN İZLEYİCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Özet

Bu çalışmada “İslami monarşi” ile yönetilen Fas'ta bilhassa kadınlar tarafından beğeniyle izlenen Türk dizilerinin “gelenek” ve “modernite” bağlamında yarattığı tartışmalar üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda 31 Ocak-21 Şubat 2018 tarihleri arasında, Meknes, Rabat ve Agadir şehirlerinde 33 Faslı kadın izleyiciye 9 soru yöneltilmiştir. Bu sorularla modernite ve gelenek bağlamında kendi ülkelerini dizilerde gördükleri Türkiye'ye kıyasla nasıl değerlendirdiklerinin ve bu dizilerin kendi toplumsal statülerini sorgulamalarına neden olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Faslı kadınların Türklerin kimi zaman kendileri gibi geleneksel, kimi zaman Avrupalılar gibi modern olduklarını düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca Türk kültürünü Doğu ve Batı kültürünün bir sentezi olarak görmekteler ve Türkleri Faslılardan daha açık fikirli olarak değerlendirmektedirler. Sansürlenmelerine rağmen bazı filmleri aileleri ile izleyemediğini söyleyen izleyiciler olduğu gibi, ailelerinin bu dizilerden olumsuz yönde etkileneceklerini düşündüğünü söyleyen izleyici sayısı da az değil. Buna karşın 31 kadın izleyiciden yalnızca 7'si Türk dizilerinin kadın-erkek ilişkileri bağlamında kendilerine uygun olmadığını söylemiştir. Geri kalan birçoğu dizilerde anlatılan ilişki biçimlerinin normal olduğunu ve kendi toplumlarının da Türkler gibi açık fikirli olmasını istediklerini belirtmişlerdir. Araştırma bulguları ayrıca Faslı kadınların Türk dizilerindeki gibi görece daha modern, romantik ve eşitlikçi ilişkiler istediklerini ve Faslı genç kızların bu yönde hayaller kurduklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Dizileri, Fas, Gelenek, Modernite, Toplumsal Cinsiyet*

Giriş

TESEV'in (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı) Arap dünyasında yaptırdığı kamuoyu araştırmasına göre, bu ülkelerde Türkiye'ye yönelik olumsuz algı fark edilir şekilde olumluya dönüşmüştür. Raporda Türk dizilerinin de bu değişikliğe neden olan olguların arasında yer aldığı ve bölgede Türk toplumu ve kültürüne yönelik bir yakınlık duyulmasını sağladıkları belirtilmektedir (Salem, 2011). Nitekim bu dizilerin Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücüne önemli bir ivme kazandırdığını ortaya koyan birçok araştırma yapılmıştır¹. Diğer Arap ülkeleri gibi Fas'ta da durum çok farklı değil. Türk dizileri en fazla izlenen yapımlar arasında ve reytingleri çok yüksek (“Fas'ta Türk dizileri...”). Arap dünyasında Türk dizilerinin popülerliği Türkiye'de Gümüş adıyla

¹ Bu konuda bkz: Tuba Çavuş, (2012) “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi Dergisi*, cilt 2, sayı,2, Miriam Berg, (2017) “Turkish Drama Serials as a Tool for Soft Power”, *Participations Journal of Audience & Reception Studies*, , Volume 14, Issue 2, Talha Köse, (2014) “Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları” *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41, Bahar.

yayınlanan, Arapların Noor olarak bildiği ve 85 milyonluk Arap izleyici kitlesine ulaşan diziyse ortaya çıkmıştır. Ardından *Muhteşem Yüzyıl*, *Ezel*, *Aşk-ı Memnu* gibi çok sayıda Türk dizisi on milyonlarca Arap izleyiciyi ekran başına çekmiştir. Bu dizilerin yarattığı popülerlik sayesinde özellikle İstanbul, İzmir gibi şehirler Arap müzik videoları açısından popüler mekânlar haline gelmiştir. Ayrıca her yıl on binlerce Arap'ın Türkiye'yi ziyaret etmesine vesile olmuştur. Bu dizilerde yansıtılan Türk popüler kültürü bölgede bazı kesimlerce ciddi eleştirilere maruz kalsa da, Arap dünyasında Hollywood'dan daha fazla izleyici bulmuşlardır (Köse,2014;47).

Aslında Türk dizilerinin Arap dünyasında bu kadar sevilmesine neden olan oluşum Suudi kapitali ile finanse edilmiş olan Arap medya devi MBC (Middle East Broadcasting Center) idi. Öncesinde farklı Arap toplumları arasındaki diyalekt farklılıkları izleyicilerin dizileri anlamalarında sıkıntı yaratıyordu. MBC Gümüş'e Şam'daki bir stüdyoda Suriye diyalektiği ile dublaj yaptı. Bu seçim Meksika dizilerine yapılan ve izleyiciler arasında kopukluk yaratan yazınsal Arapça dublaja kıyasla çok daha başarılı oldu çünkü yazınsal Arapça senaryo için yetersiz ve çok karmaşıktı. Gümüş'ün (Noor) başarısında MBC'²nin Suriye diyalektiği kullanmasının büyük katkısı oldu. Böylece Arap izleyici tarihsel gelişmelerin uzak düşürdüğü Türk komşularını yeniden tanımaya başladı. Bilhassa Noor dizisi kalpleri ve zihinleri kazanarak Arap izleyicinin Türk kültürüyle yeniden tanışmasına vesile oldu (Buccianti,2010:1-3). Aslında Türk dizileri hem dilsel açıdan gerçekleşen dönüşümle, hem de içerikte gerçekleştirilen sansürlerle muhafazakâr çevrelere adapte edilerek melezleşmenin bir örneğini oluşturuyorlardı. Ancak gene de Arap dünyasında Türk drama türünün doğuşu ve zaferi çeşitli ikilemlere neden oldu. Buccianti güçlü kültürel kimlik taşıyan Türk dizilerinin bölgede modernite için önemli bir taşıyıcı olduğunu ve Fas'tan Bahreyn'e kadar önemli sosyal problemlerde Arap toplumlarını etkilediğini belirtmektedir. Ona göre bu süreçte Arap medya dünyasında eğlence endüstrisinde “gelenek” ve “modernite” arasındaki şizofreni ortaya çıkmıştır. Genellikle geleneksel körfez monarşileri tarafından finanse edilen medya devleri kendi Arap dizilerinde muhafazakârlığı empoze ederken, *Noor* gibi dizilerin başarısı, özellikle genç kesimlerin toplumsal değişime olan ihtiyacını ortaya çıkarmıştı (2010:5).

Bu çalışmada tam da bu konu, yani Türk dizilerinin “İslami Monarşi” ile yönetilen Fas'ta “gelenek” ve “modernite” bağlamında yarattığı tartışmalar üzerinde durulacaktır. Müslüman olmasına karşın laik kimliğiyle öne çıkan, hem İslami gelenekten kültürel motifleri hem de modern Batılı kültürün kimi unsurlarını içeren Türk dizilerine Faslı kadın izleyicilerin bakış açısı ne

² MBC yıllar sonra 2018'de Türk dizilerini yayından kaldırma kararı almıştır. Her ne kadar Türk dizilerinin çok maliyetli oldukları gerekçe olarak gösterilse de, Suudi Kraliyet Ailesi'ne ait olması nedeniyle MBC'nin dış politikadaki anlaşmazlıklar nedeniyle bu kararı almış olabileceği belirtilmektedir (“Dubai merkezli medya...,”“Türk dizilerinin yasaklanması...”).

olmuştur? Olumlu ya da olumsuz tepkileri ve değerlendirmeleri nelerdir? Bu dizileri izledikleri için çevrelerinden ne gibi tepkiler almışlardır? Bu gibi sorulara yanıt bulabilmek için Faslı 33 genç kadına isimleri, yaşları ve mesleklerini de içeren 9 soru yöneltilmiştir³. Sorular izleyicilere 31 Ocak-21 Şubat 2018 tarihleri arasında, Meknes, Rabat ve Agadir şehirlerinde İngilizce olarak sorulmuştur. Araştırma kapsamında yalnızca kadınların tercih edilmesinin nedeni Arap dünyasında Türk dizilerini izleyenler arasında kadınların erkeklere oranla çok daha fazla olmasıdır (“Katarlı akademisyen...”) Çalışmada dil açısından yaşanan sınırlılık nedeniyle araştırma soruları İngilizce yöneltilmiş, bu nedenle de eğitimli ve yabancı dil bilen kadın izleyiciler araştırma kapsamına alınmıştır. Elde edilen veriler nitel analiz tekniği olan “betimsel analiz” yöntemiyle çeşitli temalara ayrılarak yorumlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle Müslüman Ortadoğu toplumlarında “modernite” ve “gelenek”e dair bakış açıları ve bunların kadının statüsüne etkisi üzerinde durulmuş ve izleyicilerin Türk dizilerinden yola çıkarak kendi toplumları ve Türk toplumunu bu bağlamda nasıl yorumladıkları ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde ise Fas’ta kadının statüsü tarihsel olarak anlatılmış ve izleyicilerin sorulara verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak dizilerin kadınların kendi statüleri hakkında bir sorgulamaya gitmelerine neden olup olmadığı tartışılmıştır.

Gelenek ve Modernizm İkilemi Bağlamında Fas’ta Türk Dizilerinin Etkisi

Noor dizisinin Arap dünyasında geniş kadın izleyici kitlesine ulaşmasının bir nedeni de dizideki evli çiftin birbirlerine geleneksel bir şekilde bağlı ve modern bir şekilde eşit olmalarıydı. Bu Türk dizisi tıpkı Türkiye’nin yaptığı gibi modern ve geleneksel olanın bir arada olabildiği bir durumu gösteriyordu. Türkiye hem Müslüman hem de modern. Üstelik ekonomik olarak da görece zengindi. Türk dizilerinin Ortadoğu ve Mağrip’teki Müslüman coğrafyalarda bu kadar beğeniyle izlenmesinin en önemli nedeni buydu. Bu coğrafyadaki insanlar (özellikle de dizilerin izleyicilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan kadınlar) hem Müslüman hem de modern olmak istiyorlardı. Türk dizilerinde baskılanan, haksızlığa uğrayan kadınlar kadar, güçlü, eşyle/sevgilisiyle eşit konumda olan, çalışan kadınlara da sıkça rastlanıyordu ve bu da Ortadoğulu kadınlar için yeni kahramanlar ve yeni rol modelleri demektir. Mathieu Rousselin Türk dizilerinin Ortadoğu ve Balkanlar’daki başarısının arkasındaki en önemli nedenin izleyicilerin Osmanlı/Müslüman tarihini paylaşması olduğu kadar, hikayelerde resmedilen yaşam tarzıyla kendini özdeşleştirebilen kesimlere kültürel olarak çekici gelmeleri olduğunu söylemektedir. Rousselin savını güçlendirmek için Bahreyn Kültür Bakanı Mai bint Mohammed Al Khalifa’nın bir ifadesini aktarıyor:

³ İzleyicilerle Fas’ta temasa geçerek soruları yönelten Veysel Beyaz’a teşekkürler.

“Çağdaş Türk dizileri çağdaş pratikler ve batılı yaşam tarzı ile İslami Arap kimliği ve kültürünün bir arada olabileceği imajını sunuyor. Bu dizilerin yansıttığı Türkiye imajı, günümüz dünyasının batılı ve doğulu farklı gelenek ve pratikleri arasında bir denge yakaladığını gösteriyor ve Türkiye’yi açık ve çekici bir kültüre sahip kılıyor. Bu Bahreynli ve Arap izleyici için çok çekici ve bize Araplar ve Türkler arasında ilginç bir kültürel diyalog sunuyor” (2013:19).

Rousselin Türk dizilerinin başarısının bir diğer nedeni olarak da Türk senaristlerin ve öykü yazarlarının yaratıcı cesaretini gösteriyor. Ona göre Türk dizileri evli olmayan bir çiftin günlük duygusal ve cinsel yaşamını, karmaşık aşk ilişkilerini, standart olmayan aile modelleri ve ahlaki ikilemleri, alkol tüketimi ve büyük tarihi figürlerin özel hayatı gibi kültürel olarak tartışma konusu olan konulara ve dinsel tabulara karşı mücadelede oldukça cephesel bir tavır sergilemektedir (2013;20). Fakat Türk dizilerinin bu türden hikayeleri bölgedeki dinsel kurumların oldukça tepkisini çekti ve din adamlarının bu konuda çok sert itirazları oldu. Diziler sansüre uğramalarına rağmen bu halleri ile de İslami prensiplere aykırı görüldü. Örneğin Haziran 2008’de Suudi Şeyh Salman al A’awada MBC’deki bir dini programa konuk olduğu sırada bu kurumun sahibinin *Noor*’u sansürlemesi gerektiğini söyledi ve bu tarz programlarda Türkiye’nin laikliği sorgulandı. Ayrıca bu dizilerin izlenmesini yasaklayan çeşitli fetvalar verildi. Suriyeli Şeyh Hamdi Kanjo Al Makzoumi Türk aktrislerin olduğu tişörtlerle namaz kılmanın haram olduğunu söyledi. Birkaç gün sonra Suudi Arabistan’ın büyük müftüsü Şeyh Abdülaziz A. Sheikh “şeytani Türk dizileri” ni izlemeyi yasakladı ve bu dizileri Türk laikliğinin Arap toplumuna bir tecavüzü olarak sundu. En sert tepki ise Şeyh Sale al Lohaidan’dan geldi. Bu programları yayınlayan kanalların sahiplerinin yargısal bir sürecin ardından öldürülebileceğini söyledi. Birçok Suudi medya devi ve uydu kanallarının sahibi kraliyet ailesiyle bağlantılıydı. Bu nedenle bu açıklamalar çok yankı uyandırdı (Buccianti,2010;4-5). Bu açıklamaların Fas’taki karşılığı açısından bir değerlendirme yapacak olursak, Türk dizilerindeki kimi sahneler ve sergilenen yaşam tarzı Faslı izleyicilerin küçük bir kısmı tarafından kendi kültürlerine ters bulunmuştur. Sorularımızı yanıtlayan 33 izleyiciden sadece 7 tanesi Türk dizilerindeki kimi sahnelerin aileleri ile izleyemeyeceğini belirtmişler ve ahlaki olarak kendi kültürlerine ters olduğunu ifade etmişlerdir. Birkaçından örnek vermek gerekirse; Yousra Jamale⁴ (22, öğrenci) “Türk dizisi başladığında ailem kanalı değiştiriyor” diyor ve ekliyor: “Dediklerine göre yaşadığımız kültürü ve ahlaki yapıyı yansıtmıyor Türk dizileri. İzledikçe Türkler gibi yaşamak isteyeceğimi sanıyorlar.” Zinep Aziz (20, öğrenci) “Türkler ahlaki olarak Avrupa’ya daha yakın. Ben babamla beraber bir Türk dizisi izleyemem mesela utanırım” diyerek iki kültür arasındaki farklılığı bu şekilde vurguluyor. Nissrîne (25, sekreter) ise “Bazı Türk dizilerinde bazı sahneler

⁴ İzleyicilerin isimlerinin yanında yaşları ve meslekleri parantez içinde verilmiştir. Ayrıca ifadeleri hiç düzeltme yapılmadan aynen aktarılmıştır.

bizim kültürümüze çok uzak. Bu yüzden bazı Arap ülkeleri dizilere sansür uyguluyorlar. Çünkü biz kültürümüze sizden daha fazla saygı duyuyoruz” demiştir. 25 yaşında hemşire olan Şehrazat Kadiri (25, hemşire) “Bazı şeyler bizim kültürümüzle bağdaşmıyor. Mesela erotik sahneler.. Her sahneyi ailemle izleyemiyorum. Eğer izlersek kanalı değiştirmemi söylerler” demektedir. Chaimae (24, iş kadını) “Eğer Türk dizilerini internet üzerinden izliyorsan, yasaklı birçok sahne bulabilirsin. Ama Fas kanallarında her şeyi sansürlüyorlar. Bazen o kadar çok sansürlüyorlar ki hikâyeyi kaçıırıyorsun. Bence bu ahlak konusunda en iyi çözüm. Çünkü bu dizileri birçok insan izliyor. Çok tehlikeli sahneler yok. Ama bu tür sahneleri ailenle izleyemiyorsun. Bu yüzden sansürlenmesi bence iyi” demiştir. Verilen cevaplardan araştırmaya katılan genç Faslı kadınların dizileri bu anlamda eleştirmelerinin asıl nedeninin aileleriyle izleyememeleri olduğu anlaşılmaktadır ve yine verilen bu cevaplardan ailelerin bu dizilerle ilgili temel kaygılarının kızlarının “ahlakını” bozacağı fikri olduğu görülmektedir. Örneğin 19 yaşında bir öğrenci olan Salma El Asraoui (19, öğrenci) şunları söylemiştir:

“Ailem Türk dizileri yüzünden kendi kültürümüzden uzaklaşacağımı düşünüyor. Aşk ilişkileri.. Ders çalışıp çalışmadığımı kontrol ederlerken, bizim dizi izlediğimizi görüyorlar. Dizide gördüklerimizi özel hayatımızda uyguluyoruz. Bunun kötü olduğunu düşünüyorlar. Başka bir şey yok. Ayrıca Türk dizilerindeki bazı sahneleri ailemle izleyemiyorum. Giyim tarzı da bizim kültürümüze göre yanlış. Bazı dizileri ailenle izleyebiliyorsun....Ama sana önceden de dediğim gibi; aşk dizilerini ailemle pek izleyemiyorum. Çünkü bu tür yapımlar bizim geleneklerimize aykırı. Ailem bu dizilerden etkileneceğimi düşünüyor. Ben ise bu tür bir etkilenme olayına inanmıyorum. Başka türde diziler ve yapımlar da izliyoruz. İçlerinde kültürümüze göre iyi şeyler ve kötü şeyler barındırıyorlar. Bunların içinden iyi ve kötü şeyleri ayırt edecek olan sensin. Her şey sende bitiyor, dizilerde suçlu aramamak lazım”

Asraoui'nin ifadelerinde kuşaklar arasındaki fikir ayrılıklarını görmek mümkün. Bunun yanında dizilerdeki sahnelerde hiçbir sakınca görmeyen izleyiciler çoğunlukta. Nada Bennis (17, öğrenci) “Bence Türkler açık fikirli. Keşke Fas insanı da böyle olabilse. Biz çok kapalıyız. Ailem dizi izlememize karışmıyor ama Türk kadınları gibi giyinsem ailem izin vermez” demektedir. İlham Mahli (30, mobilyacıda çalışıyor) ise “Bence Türk dizilerinin bizim kültürümüze bir etkisi yok. Gayet normal. Bence utandırıcı hiçbir şey yok dizilerde” demiştir. İzleyiciler arasındaki bu konudaki fikir ayrılıklarının nedenini gene izleyicilerin düşünceleri açıklıyor. Örneğin Jihane Ennouhi (34, mimar) “Ahlaki olarak belki Türk dizileri olumlu değil, farklılıklar var. Aynı hayat standartlarını paylaşmıyoruz. Türk dizileri çok açık. Bu senin sosyal yapına bağlı. Bazıları gelenekçi olabiliyor. Türkiye’de de aynı. Bazı bölgeler çok kapalı. Bazı bölgeler çok açık fikirli.

Aynı Fas gibi.” demiştir. Tassnime Bouelna (19, öğrenci) ise “Eleştiriler en çok hangi kesimlerden geliyor ve sizce neden eleştiriyorlar?” biçimindeki soruya şu şekilde cevap vermiştir:

“Bu soruya direk bir cevap veremem. Çünkü herkes kendi içinde kategorilere ayrılmış. Fas'ta çok farklı düşüncelere sahip türlü türlü insanlar var. Eğer bunu başka bir kadına sorsaydın farklı bir cevap alabilirdin. Biz Amerikan ve İngiliz yapımları da izliyoruz. Bence bunlar normal. Ama bazı diziler, sadece Türk dizileri değil; Fas yapımları bile kendi kültürümüzle çelişiyorlar. Bu dizinin Türk olmasıyla alakalı değil. Bu izlediğin şeye bağlı. Demek istediğim şey bu.”

Müslüman olan bir ülkenin ürettiği dizilerin diğer Müslüman ülkelerde bu denli etki yaratması ve bu denli büyük tepkiyle karşılaşması aslında İslam dininin yorumuna yönelik geleneksel ve modern bakış açılarının çarpışması sonucuydu. Türk dizilerinin hissettirdiği İslami değerlerin altının oyulduğu algısı, Batılı dizilerin yarattığı tehdit algısından daha fazla olacaktır çünkü Müslüman bir ülkede de modern bir hayatın sürdürülebildiğini ortaya koymuştur bu diziler. Arap din adamlarının tepkisi bu bağlamda düşünülmelidir. Bu durum katılımcıların “Bu dizileri izlemeden önce Türkler hakkındaki düşünceniz neydi? Dizileri izledikten sonra Türkler hakkındaki düşüncelerinizde bir değişiklik oldu mu?” ve “Sizce Fas kültürü ve Türk kültürü arasında benzerlikler var mı?” şeklindeki sorularımıza verdiği yanıtlardan anlaşılmaktadır. Verilen cevaplar Faslı izleyicilerin diziler yoluyla Türkiye'nin hem Müslüman hem de modern olduğunu fark ettiklerini ortaya koymaktadır. Örneğin İhsan Elhassnoui (19, öğrenci) Türk dizilerini izlemeden önce Türklerin Avrupa kültürüne sahip olduklarını düşündüğünü fakat izledikten sonra onların da Müslüman gibi yaşadıklarını öğrendiğini belirtmiştir. Asma Boujelbane (27, öğretmen) “Hiçbir fikrim yoktu. Şimdi ise Müslüman olduklarını biliyorum ve kendilerine özel inançları var” demiştir. “İki kültür arasında benzerlik var mı?” sorusuna ise “Bir benzerlik yok. Davranışları farklı. Evlilikleri farklı. Türkler aşka inanıyorlar. Açık fikirliler, Müslüman oldukları halde kültürleri Avrupa'ya benziyor” biçiminde cevap vermiştir. Şeyma Hajbi (22, öğrenci) ise “Benzer kültüre sahip olduğumuzu düşünüyordum. Dinlerimiz aynı. Ama şimdi onların daha açık fikirli ve Avrupa kültürüne yakın olduğunu biliyorum” demiştir. Hajar Tjani (26, memur) “Türk insanı çok yakışıklılar. Avrupa'nın güzellikleri ile Arapların harmanı gibiler. Modernler, kültürleri ilginç. Laik olmalarını seviyorum” demiştir. Badiâa Amanchaou (25, öğretmen) Türk dizilerini izlemeden önce Türklerin kendilerinden çok farklı olduğunu düşündüğünü, izledikten sonra da çok farklı kültürlere sahip olmadıklarını anladığını, benzer olduklarını ve Müslüman olduklarını söylüyor ve ekliyor: “Yediğimiz yemekler aynı ama Türkler çok açık fikirli ve kıyafetleri bizden farklı. İlişkiler normal ama bazı diziler Müslümanlar için iyi değil. Bazı dizileri ailemle izleyemiyorum”. Son olarak Zineb Tlaiha (25, eczacı) “Kültürlerimiz çok benzer değil, ama farklı da değil. Bazen Türkleri

Avrupalıymış gibi görüyorsunuz. Aynı anda Arap kültürüne de yakın olduğunu hissediyorsunuz. Dediğim gibi çok farklı değil, ama aynı da değil. Aile kültürleri bize benziyor çünkü Kuran okuyorlar. “İnşallah”, “estağfurullah” gibi Arapça terimler kullanıyorlar ve Türkçede Arapça kökenli birçok kelime var” demiştir. Geleneksel İslami yaşantının Türkiye’ye oranla daha ağır bastığı Fas’ta yaşayan genç kadın izleyicilerin bu ifadeleri Türkiye’de modernlik ve Müslümanlığın biraradalığı durumunu anlamlandırmaya çalıştıklarını göstermektedir. Yorumlarından ağırlıklı olarak Türk kültür ve yaşam tarzını Avrupa ve Ortadoğu’nun, modern ve gelenekselin bir karışımı olarak gördükleri çıkmaktadır.

Nejdet Subaşı tipik bir Müslüman bakış açısından modernlikle İslam arasında ilişki kurulmasının rahatsız edici olduğunu söylemektedir. Bu bakış açısına göre İslam aşkın bir dindir modernleşme ise insanı merkeze alan seküler bir faaliyettir. Bu nedenle İslam’ın modernleştirilmesine ilişkin her öneri din dışı bir dünyanın tasarrufu olarak şiddetle reddedilir (2004;205). İbni Teymiyye başta olmak üzere bu bakış açısına sahip İslam alimlerinin temel özelliği İslami çalışmalarda reforma ve rasyonalizmin her türüne prensip olarak karşı olmalarıydı (Aydın, 1993;XX-XXIII). Ortodoks İslam’ın temel yaşam tarzı ve öğretilerini aynı şekliyle günümüze taşıma yaklaşımındaki gelenekçi İslam’ın temsilcilerinden birine örnek olarak Seyyid Hüseyin Nasr verilebilir. Ona göre geleneğe tam manasıyla sahip çıkılabilirse İslam toplumları her türlü problemlerini çözebilir. Nasr’a göre gelenek adına ne varsa sahip çıkılmalı, modernizmin bütün getirileri ve şartları ise reddedilmelidir. Çünkü modern demek aşkın olandan yani en genel anlamda vahiy ile bildirilen değişmez, “müteal” ilkelerden kopmuş olan demektir. Dolayısıyla modernizm geleneğin zıddıdır; din ilahi olanı modernizm ise beşeri ve beşer altı olanı ima eder (Aktaran: Kılıç& Ağçoban, 2013; 234).

Buna karşın İslam dünyasında İslam’ın modern dünyaya uyum sağlayacak ve daha da önemlisi onunla yarışabilecek biçimde reforme edilmesini savunan önemli düşünürler olmuş ve bunların bir kısmı kadınların statüsü ile ilgili olarak da iyileştirme yapılması gerektiğini öne sürmüştür. İslami reform hareketinin önde gelen belli başlı isimleri Cemaleddin Afgani, Muhammed Abduh ve Reşid Rıza’dır. Muhammed Abduh Mısır’da İslami reformun ilk savunucusu, entelektüel İslami düşüncenin yeniden canlanmasına katkı sunan önemli bir 20. yy İslam modernistiydi. Abduh’a göre İslam modern şartlarla uyumlu olacak şekilde reforme edilirse ancak o zaman bir dünya dini olarak gerçek karakteri ortaya çıkacaktır. O modern değer ve kurumların İslami olan ideallerle uzlaşabileceğini göstermenin mümkün ve zorunlu olduğuna inanmıştı (Amir,Shuriye&Ismail, 2013; 228-229). Abduh ayrıca feminist hareketin de savunucusuydu. Müslüman toplumun kadının statüsü hakkındaki yanlış algılamalarını düzeltmek, Mısır aile hayatını düzenleyen kanunda reform yapmak, kadını özgürlüğüne kavuşturmak ve hak ve

statüsünü yükseltmek için uğraşlar verdi (Aktaran: Amir, Shuriye & Ismail, 2013; 233). Arap dünyasının önde gelen “yenilikçi” düşünürlerinden Muhammed Abid El-Cabiri’ye göre ise gelenek, din ve kültürün etkileşiminden meydana gelmiştir. Dinin kaynağı Kur’an ve sahih sünneti olan İslam’dır. Kültür ise hermetik irfancılıktan müteşekkil kültürdür. Geleneğin epistemolojik paradigmasını Arap aklı oluşturur. Cabiri beyani Arap aklının irrasyonel olmadığını düşünse bile onun tecrübe edilebilir bir akıl olmadığı düşüncesindedir. İrfani ve beyani paradigmanın etkisiyle Arap/İslam kültürü durağan bir kültür olarak tebarüz etmiş ve Arap/İslam aklı kendini tekrar eden bir akıl olmuştur. Cabiri’ye göre Arap aklını problemleri kılan şey tarihsel olarak belli bir döneme ait olan bu aklın zamansal ve mekânsal farklılıklara rağmen belirleyiciliğini devam ettirmesidir. O Arap bilincinin geçmişin belirleyiciliğinden kurtulma imkânı vermediği kanaatindedir ve sürekli geçmişe referansla işleyen bir düşünme biçimi ona göre yenilenme imkânından yoksundur. Çağdaş dünyanın hegemonik ve emperyalist karakteri karşısında milli kültürün geleceğinin planlanması gerekir ve milli kültürün devamlılığı ancak modernleşme, bilim ve teknolojiye etkin katılımı mümkündür. Bu da durağan bir karaktere sahip olan geleneksel akıldan epistemolojik bir kopuşu zorunlu kılar (Aktaran: Keskin, 2012; 135-138).

Modernizmin getirilerini reddetmenin aksine bunları Kur’an ve sünnetle bütünleştirmenin mümkün olduğunu ileri süren modernist İslami aydınlar arasında Fazlurrahman önemli bir yer tutar. Ona göre eğer İslam’a bağlılık kaybolmazsa modern sekülerizmin Müslüman toplumlar tarafından özümsemiş içeriği İslam’ın hakikat kaynakları olan Kuran ve sünnetle bütünleştirilebilirdi. Başka bir ifadeyle ona göre Kur’an modern dünyada İslam’dan üretilebilecek olan bir değerler sisteminin kaynağı olabilirdi (Aktaran: Kılıç & Ağçoban, 2013; 235). Fazlurrahman’a göre İslam dünyası gelenek konusunda katı davranmış ve onu eleştirmek isteyen her yaklaşıma şüphe ile bakmıştır. Bu eleştirel yaklaşım İslam dünyasından çıktığı zaman ise onu “hain”, “batıcı”, “yerli şarkiyatçı” saymıştır. Gelenekçiler tarihi İslam’ı normatif mahiyette gördüğü, tarihe yansiyandan başka bir İslam bilmediği ve tarih içinde yaşadığı için tarihi İslam ile normatif İslam arasında ayırım yapan tüm modernistlerin başı gelenekçilikle derde girmiştir (Aktaran: Aydın, 1993; XXXVIII).

Aslında klasik İslami modernizmin ortaya çıkışında, zaruri bir şekilde Hristiyan Batı’nın dikkate alınması gereken bir unsur olduğu görülmektedir. Bu dönemde Batı İslam dünyasını yalnızca top ve tüfekte işgal etmiyor, aynı zamanda onun inancını, zihniyetini, imkân ve kabiliyetlerini sorguluyor ve eleştiriyordu. Bu nedenle Cemaladdin Afgani ve Muhammed Abduh gibi İslam dünyasının bir silkinmeye ve direnişe ihtiyacı olduğunu düşünen İslami düşünürler ortaya çıkmıştı. Onlar biri Ortadoğu’da diğeri Hindistan’da iki kolu olan klasik modernizmin Mısır, Suriye ve Türkiye’de etkili olan en ünlü temsilcileri idi. Abduh’dan sonra klasik İslam modernizmi orijinal

çizgisini kaybetti ve selefiyecilik, muhafazakarlık ve laik-batıcılık biçiminde üç görüş ön plana çıktı (Aydın, 1993; XX-XXIII).1930'lerden sonra İslam ülkelerinde gittikçe güçlenen klasik modernizm sonrası hareketleri Fazlur Rahman “yeni-ihyacı hareketler” olarak adlandırmıştır. Bu hareketlere, özellikle Mısır’da gelişenlere kimi çevrelerce “yeni-selefiyecilik” de denilmiştir. Yeni ihyacılık sadece Batı karşısında değil, İslam modernizmi ve hatta İslami gelenekçilik karşısında da yer almıştır. Seyyid Kutup ve Müslüman Kardeşler’in örnek olarak verilebileceği bu görüşe göre gelenekten ve Batıcılıktan bağımsız olunmadıkça halis bir Müslüman kafa yetişemezdi (Aktaran:Aydın, 1993; XXV).

John L.Episto Müslüman modernistlerin İslami mirası çağdaş dünyanın ışığında yeniden yorumlayıp şekillendirerek Müslüman toplumu canlandırma ihtiyacını ortaya koyduklarını söylemektedir. Ona göre bu Batı’nın siyasal, bilimsel ve kültürel meydan okumasına bir cevap niteliğindedir. Modernistler İslam’ın akıl, bilim, teknoloji, demokrasi ile uyumluluğunu göstermeye çalışmışlardır. İslam modernizmi hem Müslüman ülkelerin zayıflığına hem de sömürgeciliğin siyasal-dini-kültürel tehdidine bir cevaptır (Aktaran: Amir, Shuriye & Ismail, 2013; 226). Ancak modernite ve gelenek ayrımı ve Batının modernite anlamında üstünlüğünün kabul edilmesi Fas gibi birçok eski sömürge ülkesinde kadının statüsü hususundaki olası hukuki iyileştirmelere ket vurdu. Konuyu din alimleri değil de hükümetler bazında ele alırsak, genel olarak bütün gecikmiş uluslar, özel olarak da postkolonyal uluslar için modernite ve gelenek ile ilgili sorular gerilim yaratmış ve ideal kadınlık tiplerini bu soruları çözenin bir yolu olarak kullanılmıştır. 19. ve 20. yy’larda formal ya da informal şekilde Avrupa kolonyalizminden geçen ülkeler sosyal değişim, batılılaşma ve ulusal geleneklerin anlamlandırılması gibi problemlerle karşılaşmıştır. Kadınlar bu problemlerin aşılmasında iç ve dış sınırların işaretleyicisi olarak kullanılmış, “bizim kadınlarımız” vurgusu diğer uluslardan, özellikle batılı uluslardan nasıl farklı olduğunu tanımlamıştır (Puri, 2004 ;117). Hint düşünür Chatterjee Hindistan üzerinden durumu anlatmıştır. Hint milliyetçilerine göre Batı’nın üstünlüğü onun kültürünün maddiliğindedir. Batı ilerleme, refah ve özgürlüğü başarmıştır çünkü o akıllı kültürünün merkezine yerleştirmiştir. Batının tanımlayıcı kültürü bilimi, teknolojisi ve ilerleme aşkıdır. Ama kültür sadece yaşamın maddi yanlarından oluşmuyordu. Manevi yönler de vardı ve Avrupa aydınlanmasının buna katkıda bulunacak çok az şeyi vardı. Kültürün manevi yönünde Doğu üstündü (1996:129). Bu doğrultuda sömürgecilik karşıtı ulusçuluk toplumsal kurumlar ve adetler dünyasını maddi ve manevi olmak üzere iki ayrı alana böldü ve öncelikle manevi alanı kendi egemenlik alanı olarak ilan etti. Maddi alan ise Batının üstünlüğünü ispatlamış olduğu, Doğunun boyun eğdiği alandı (Chatterjee,2002: 20-23). Maddi dış alan ile manevi iç alan ayrımının gündelik hayata uygulanması toplumsal sahayı “ev” ve “dünya” alanlarına ayırıyordu. “Dünya” maddi olanın alanıydı. “Ev” ise kişinin içindeki manevi benliği temsil ediyordu. “Dünya” erkeğin “ev” ise

kadının alanıydı (Chatterjee,2002: 202). Ev alanında Doğu boyun eğmemiști ve egemendi. Ulusal kültürün manevi vasfının ifade edildiği esas yer evdi. Bu vasfı koruma ve geliştirmede esas sorumluluk da kadına dūřuyordu (Chatterjee,2002:211). Eve ve dolayısıyla aileye ve kadına yōnelik bu bakış ağısı, sōmürgecilik sonrası bağımsızlığını kazanan tüm ũlkelerde, laikliği tercih etmiş olsalar bile aile hukuku alanında kadınların durumunda bir iyileştirmeye gidilmemesi ile sonuçlanmıştır. Ya da yōneticilerin yapacağı iyileştirmeler aynı nedenle dini şevrelerce yoğun tepkiyle karşılanmıştır.

Fas'ta Kadının Statüsü ve Türk Dizilerinin Yarattığı Tartışmalar

Postkolonyal devletlerde kadının statüsüne ilişkin Chatterjee'ninkine benzer bir yorum da Ortadođu'da kadın hareketlerinin öncülerinden olan Fatima Mernissi'den gelmiştir. Ona göre emperyalist Batıyla yüzleşen Müslüman milliyetçiler geçmişlerini bir kale duvarı olarak kullanmak zorunda kaldılar. Kolonyal geçmişe karşı "kültürel hudud" çizmişlerdi ama gerçekte milliyetçiler tarihsel bir durumun tutsaklarıydılar. Çünkü modernite kazananı olmayan bir seçimdi. Ya batılı kolonicinin hümanistik mirasını talep ederek moderniteyi inřa edeceklerdi ki bu da birliklerini kaybetme riskini taşıyordu; ya da geçmişe sarılarak dikkatli bir şekilde birliklerini koruyacaklardı (Aktaran: Moukhlis,2003:78). Moukhlis'e göre Mernissi'nin bu görüşleri Fas'ın durumunu özetliyordu. Moderniteye karşı gelenekçiliğin oluulanması konuyu yüceltilmiş bir geçmişe kilitleyecekti ve günümüz koşullarından yabancılaştıracaktı. Diđer taraftan moderniteyi kucaklamak ise kimliğin kaybı ve şartlı teslim anlamına geldiği için imkânı olmayan bir seçenektir. Bu ikili dūřünme biçiminin sakatlayıcı etkisi baskın olduğu sürece Faslı postkolonyal özne gelenekçilik ve modernite paradoksunu yaşamaya devam edecekti (Moukhlis,2003:78).

Kolonyalizm sonrasında 30 yıllık resmi bağımsızlık süresince ulus devletin yeni kolonyal pratikleri, işsizlik, kötü yönetim, yerel ekonomi, büyüyen dış borç, yoksulluk ve kısıtlı demokrasi altında acı çeken halk arasında yaygın bir sinizm yarattı. Bireysel özgürlüklerin kısıtlanması özellikle kadınların politik katılımını olumsuz etkiliyordu. Emperyalistlere karşı direnişte öne çıkan kadınlar bağımsızlık sonrasında ikinci sınıf yurttaş statüsüne dūřürüldü ve aile içi yaşamına sınırlama getirilerek geleneksel ayrımcılık ve şiddet devam ettirildi. Valeri'e Orlando'nun belirttiği gibi Mađripli kadının kimliği "yüzyıllardır hem kolonyal egzotizmin oryantalize edilmiş nosyonları tarafından hem de dinin manipüle edilmiş yorumlarıyla meşrulaştırılan yerli kültürel ve ekonomik pratikler tarafından engellendi (Aktaran:Moukhlis,2003:68-69). Birçok postkolonyal devlette

kadınlar kolonileşen ve kolonileştiren arasındaki kadın/erkek ayrımı bağlamında yeniden üretilen hiyerarşi ve iktidar ilişkilerine tanıklık etmiştir. Eğer erkek için bağımsızlık politik karar almayı ve kendi kaderini çizme hakkını yeniden kazanmak anlamına gelmişse, birçok kadın içinse domestik hayata geri dönmek olmuştur (Moukhlis,2003:73).

İslamiyet'in yaşanması, uygulanması ve yorumlanması zaman ve mekâna göre epey farklılık göstermiştir. Ortadoğu kadınlarının toplumsal konumları, toplumsal sınıf, etnik yapı, yaş, eğitim, şehirde, kırsal kesimde yaşam gibi etkenlere göre her ülkede farklılık gösterir. Kadının hukuki statüsüyle toplumsal konumunu belirleyen diğer önemli faktörler arasında ülkelerin toplumsal yapısı, kalkınma aşaması, devletin yapısı, uyguladığı toplumsal, iktisadi ve kültürel politikalar yer alır. Çalışmaya ihtiyacı olmayan eğitilmiş Suudi bir kadının, aile gelirini arttırmak ve profesyonel statü sahibi olmak için çalışmak zorunda kalan eğitilmiş Faslı bir kadınla ortak noktası çok azdır. Aynı şekilde kadınlar ideolojik ve siyasi açıdan bölünmüş durumdadır. Bazı kadın eylemciler liberal, sosyal demokrat veya komünist örgütler içinde yer alırken, bazıları da İslamcı, köktendinci gruplara destek verirler. Bazı kadınlar dini ataerkil olduğu için reddederken, diğerleri kadınlarla ilgili yanlarıyla özdeşleşir veya kendileri için kurtarıcı olmasını arzularlar. Bazı kadınlar gelenekleri ve eskiden kalma örfleri reddederken, kimileri bunlarda kimlik, teselli ve kuvvet bulur (Moghadam,2011: 506-507).

Ortadoğu genelinde kadınların statüsü ile ilgili ilk reform dalgası 1920'lerde Mısır, Türkiye ve İran'da başladı. Diğer ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan önce birçok hükümet benzeri politikaları uyguladı ama kadınlar lehine yasa çıkarmak için çoğu 70'li yılları bekledi (Pappe,2009;307). Mağrip ülkeleri, özellikle de Tunus başlangıçta kadın eşitliği konusunda Arapların yaşadığı diğer bölgelerden daha önde gidiyordu. Cezayir'deki Fransızlar Tunusluları izledi ve 1959'da çıkarılan yasayla kadınların istedikleri kişiyle evlenebilmek için ailedeki erkeklerin rızasını alma şartı kaldırıldı. Fakat Mağripin her yerinde kadın haklarına karşı aynı hassasiyet gösterilmedi. Libya ve Fas 1952 ve 1956 yıllarında bağımsız ülkeler olduklarında yalnızca kadının mahkemeye ya da kayıt yaptırmaya erkeklerin eşliğinde gitmesine izin vermek noktasına gelebildiler. Bu iki ülke yasal reformların diğer alanlarında Fransa'da kabul edilen yasalardan da esinlenerek aileyi ilgilendiren bir dizi yasa çıkardılar. Ancak bunlar kadınların statüsünü iyileştirmede. Çıkarılan yeni yasalarla evlilik için minimum yaş sınırı belirlendi ve babalarının kızları çok küçük yaşta evlendirmeleri yasaklandı. Evlilik için minimum yaş sınırı ülkeden ülkeye değişiyordu: Tunus'ta 17, Fas ve Cezayir'de 15, Libya'da 16 idi (Pappe,2009;308).

Aslında henüz bağımsız olan Fas'ta Kral V. Muhammed, milliyetçi siyasi liderler ve Allal Al-Fassi, Hassan Ouazzani gibi düşünürler reformizm düşüncesine daha yakındılar ve bu

uygulamada Anayasa, yönetim, ticaret ve ceza kanunu gibi tüm kilit toplumsal kurumlarda modern ilerici mevzuatta yansıtılmıştı. Ancak bu reformizm ruhu kadın davranışları, görevleri ve yükümlülükleri ile ilgilenen aile yasalarını pek etkilememiş ve bunlar büyük ölçüde İslam hukukuna dayandırılmıştır (Sadıqı,168). 1958'de kadınların kocalarının otoritesine tabi kılındığı Kişisel Durum Yasası geçirilmişti. Bu kodu düzeltmek için yapılan farklı girişimler (1961, 1968, 1982) başarısız oldu. 1970'lerden itibaren Fas, özellikle muhalif partilerin faaliyetlerinin yeniden başlatılmasını teşvik ederek daha açık bir politik atmosfer yaşadı. Bu dönemde muhalif siyasi partilerin kadın hakları konusunda ve özellikle de Aile Yasası'nın (Mudawwana) revizyonu konusundaki tartışmaları açabilmesi için ortam oluşmuştur. 1980'lerde ise bağımsız kadın örgütleri ortaya çıkmış ve kadınların özgürleşmesi ve demokrasinin ön koşulu olarak eşitlik talebi konusu da tartışılmıştır. 1993 reformu ise arkasındaki felsefeyi temelde değiştirmeden, bu kanunun itaat etme ve kocanın otoritesinin üstünlüğü, vb bazı şartlarını değiştirmeyi başarmıştır. Kadınların aile içindeki durumu konusundaki tartışmalar, özel alandaki kadınları ve kamusal alana doğru hareketlerini gündeme getirmiş ve kamusal ve politik alanda tartışma konusu yapmayı başarmıştır. 2004 yılında gerçekleşen Aile Kanunu'nun reformu ise tüm insan hakları ve kadın hakları savunucularının elli yılı aşkın bir süre boyunca uzun ve zorlu mücadelesinin sonucu olmuştur (Zirari,2010:264-265).

Fatıma Sadıqı'ye göre İslam ve modernite üzerinde düşünürken, bilhassa Fas üzerinden, İslam'ı "inanç" ve "kültür" olarak iki şekilde düşünmek çok önemlidir. "İnanç" olarak İslam, birey ile Tanrı arasında kişisel bir ilişki olarak düşünülür ve İslam kültürü Faslıların genel kimliğinin bir parçası olarak algılanır. Fas'ın sosyal hayatının birçok alanında İslam'ın kültürel yönü belirgindir. Örneğin, Fas'ın toplumsal davranışının hemen hemen tüm yönlerine, selamlaşma ve ayrılma, evlilik, doğum, sünnet, cenaze törenleri vb. kutlamalarına dinsel inançlar yoluyla oluşmuş ritüeller eşlik eder (Sadıqı:169). Faslı izleyicilerin Türk dizilerine yönelik yorumlarından da dinin gündelik hayatlarındaki önemini anlamak mümkün. Örneğin Kawsar (28, kasiyer) iki kültür arasında "biraz benzerlik" olduğunu söyledikten sonra "Özellikle din. Yalnız Fas insanı dinini Türklerden daha fazla yaşıyor" demiştir. Mejda Saidi (20, çağrı merkezinde çalışıyor) "Fasta insanlar dinlerini daha fazla yaşıyorlar. Türk dizilerinde ise böyle bir izlenim yok" demiştir. İlham Mahli (30, mobilyacıda çalışıyor) ise "Türkler laikler ama biz o kadar laik değiliz. Biz İslami kurallara göre yaşıyoruz ve Türkler kadar özgür değiliz" demektedir.

Fas'ta sosyo-kültürel bağlamda aile içindeki rolleri dikte eden yasalar iki cinsiyet arasındaki ilişkileri kodlamakta ve kadınların daha düşük seviyede tutulduğu bir hiyerarşiyi kurarak iki cinsiyet arasında net bir fark yaratan sosyal normları güçlendirmektedir. Kadınlar, kocanın iktidarı

için örtük bir rıza gösterirler çünkü bu iktidar Kuran metinlerinin erkek yorumlarını kullanan kültür tarafından meşrulaştırılmıştır. Fas ailesi, cinsiyet ve yaş çizgileri boyunca güçlü bir hiyerarşiye dayanmaktadır. Bu hiyerarşi, dilin kullanılmasıyla kurulur ve sürdürülür. Sadece yetişkin erkeklerin, ailede davranış kurallarını sözlü olarak belirleyen güçlü söylem türlerine erişimi vardır. Emirleri veren, azarlayan ve utandıran babadır ya da onun yokluğunda en büyük oğludur. Sadece yaşlı kadınlar, yani menopoz sonrası, belirli bağlamlarda belirli güçlere sahip olabilirler. Fas toplumundaki cinsiyete bağlı gelenek ve görenekler şeref ve ahlak kurallarına dayanmaktadır. Her iki kod da kızların ve kadınların “iyi davranışı” na dayanır; iyi yetiştirilme, iffet, sıkı çalışma, itaat ve alçakgönüllülük. Onur ve ahlak kuralları, kayıtlı tarih ve din tarafından kurumsallaştırılmış ve günlük sözel ve sözel olmayan öğretim biçimi ve davranışlar aracılığıyla ailede aşılmalıdır. Faslı kolektif algı içinde, bir kadının “hatası” tüm aileyi etkiler. Şeref ve ahlak kurallarının bu kolektif görüşü, kız ve kadınlar üzerinde büyük bir psikolojik ve sosyal baskı yaratmaktadır (Sadıqı:173-175).

Konuları itibariyle genellikle kadınları hedef kitle olarak alan Türk dizilerinin Arap ülkelerinde bilhassa kadınlar tarafından izlenmesi şaşırtıcı değil. Hikâyeleri birçok kadın için ilgi çekici çünkü kendi hayatlarında karşılaşılabilecekleri zorlukları içeriyor. Örneğin Salma El Asraoui (19, öğrenci) Türk dizilerini aynı zamanda aktörleri için izlese de asıl izleme nedeninin hikâyeleri olduğunu ve bu hikâyelerin gerçekçi olduğunu söylüyor. Kawsar (28, kasiyer) diziyi izleme nedeninin aktörler ve çok etkileyici olan hikâyeler olduğunu söylüyor. Asma Boujelbane (27, öğretmen) da Türk dizilerini izleme gerekçesi olarak hikâyelerin çok gerçekçi olması ve dizideki hayat standartlarını göstermiş. Yousra Jamale (22, öğrenci) Türk dizilerindeki hikâyelerin Fas dizilerindekilerden çok daha iyi olduğunu söylüyor. Hikâyelerinin çok gerçekçi olduğunu belirten bir diğer izleyici de Zinep Aziz. İzleyicilerin büyük bir çoğunluğu bu konuda hem fikir ve izleme gerekçesi olarak hikâyelerin gerçekçiliği kadar oyuncuların yakışıklılığını da ifade etmişlerdir. Örneğin Hind Abdoudaime (21, öğrenci) Türk erkeklerini büyüleyici ve yakışıklı olarak tarif ediyor. Lamyae Bennani (19, öğrenci) de aktörlerin çok yakışıklı olduğunu ve özellikle aşk dizilerini izlediğini söylemiş. Emira Binseydi (24, öğretmen) ise aktörler ve hikâyelerin ilgisini çektiğini, özellikle erkeklerin çok yakışıklı olduğunu belirtmiştir.

Senem Çevik Türk dizilerindeki hikâyeleri kardeş rekabeti, evlilik problemleri, aile içi suiistimler, akran baskısı ve bunların dışında bazen özel olarak çocuk gelinler, kaçırma ya da namus cinayetleri gibi bölgesel ve yerel sorunlar olarak sıralamış. Çevik’e göre bu dizilerin başarısının asıl nedeni bu hikâyeler olabilir. Pazara hakim olan romans/dram türü kadın izleyicileri cezbediyor. Hatta şiddet suç içerikli olanlar bile, kadınları üzerinde aşırı korumacı olan atletik, iyi görünümlü aktörlerin içinde yer aldığı aşk üçgeni örgüsünden kaçınmıyor. Böylelikle erkek

aktörlerin öne çıktığı dizilerde de kadın izleyicilere hitap ediliyor. Fakat genelde dizilerin öne çıkan kahramanları kadınlar ve yine genellikle güç-iktidar arayan, kendi cinsiyetleri önüne set çeken, toplumsal normlara meydan okuyan ama aynı zamanda çekici prenslerini arayan kadınlar (2014:88-89). Bu hikâyelerin belki diğer ülkeler için değil ama Arap ülkeleri için oldukça riskli konular olduğunu belirtmek gerekir. Haziran 2008'e kadar Arap popüler dünyasında Türk dizileri ile ilgili farklı haberler yer aldı. *Noor*'un genç ve yakışıklı oyuncusu Kıvanç Tatlıtuğ'a "Ortadoğu'nun Brad Pitt'i" lakabı takıldı ve bölgede gerçek bir star oldu. Ancak bu durum Arap kadınları onun canlandığı "Muhannad" karakteri ile kocalarını kıyasladığı için birçok evlilik krizini tetikledi. Kadın izleyiciler eşlerinden daha romantik ve ilişkilerine saygılı olmalarını istediler. Kimi zaman kıskançlık, kimi zaman da kadınların eşlerine verdiği ultimatolar sonucu çeşitli boşanma vakaları oldu. *Noor* böylece tüm Ortadoğu'da var olan evlilik ve cinsel ilişkilerdeki tansiyonun patlatıcısı olarak işlev gördü (Buccianti,2010:4). Bu durum karşısında Arap erkeklerinin Türk dizilerine yaklaşımının çok da pozitif olmayacağı tahmin edilebilir. Fas özelinde değerlendirecek kadın izleyicilerin ifadelerinden de bu olgu anlaşılmaktadır. Mejda Saidi (20, çağrı merkezinde çalışıyor) "Bu dizileri izlediğiniz için çevrenizden tepki ve eleştiri alıyor musunuz?" ve "Eleştiriler en çok hangi kesimlerden geliyor ve sizce neden eleştiriyorlar?" biçiminde ki sorulara "Genellikle yaşlı insanlar ve genç erkekler izlememden rahatsız. Bu arada yaşlılar dublajlı izliyorlar, erkekler ise izlemiyor. Yaşlılar Türkler gibi yaşamak istediğimizi düşünüyorlar. Bunun için eleştiriyorlar. Erkekler ise sadece kıskançlıktan" şeklinde cevap vermiştir. İlham Mahli (30, mobilyacıda çalışıyor) "Ailem bile Türk dizisi izliyor ama erkekler bu konuda mutlu değil. Çünkü erkekler dizilerin sadece aşkla ilgili olduğunu söylüyorlar" demiştir. Souka Men (25, hemşire) aynı sorulara "Fas'ta erkekler çok kıskançlar bu konuda. Çünkü bütün kızlar bir Türk'le evlenmek istiyor" şeklinde cevap vermiştir. Faslı genç erkeklerin Türk dizilerine yönelik bu tehdit algısı yersiz değil çünkü Faslı kadınların Türk dizilerini izledikten sonra kendi ilişkilerini ve eşlerinin/sevgililerinin kendilerine karşı tavırlarını sorgulamaya başladıkları izleyicilerden aldığımız cevaplarda da gözlemlenebiliyor. Örneğin Lamyae Bennani (19, öğrenci) Türk ve Fas kültürleri arasında, özellikle kadın-erkek ilişkileri anlamında, çok büyük farklar olduğunu söylüyor. Bilhassa nişanlısının bu dizilerin gerçek olmadığını, sadece kendisinin dikkatini çekmek için uydurulduğunu söylediğini belirtiyor ve ekliyor: "Zamanla kadın erkek ilişkilerindeki hislerimin değiştiğini fark ediyorum. Nişanlım etkilendiğimin farkında. Çünkü bazen neden bana dizilerdeki gibi sürprizler yapmadığını sorguluyorum". Samar El Alami (22, öğrenci) "Kişisel olarak beni ve çevremi etkilemiyor ama oturup bütün gün Türk dizileri izleyen ve izledikleri ile ilgili hayaller kuran Faslılar var" diyor. Hajar Tijani (26, memur) "Son 10 yılda Türk dizileri çok yayıldı. Kızlar erkeklerin romantik olmalarını istiyorlar. Gerçeklikle dizileri karıştırmaya başladılar. Dizilerdeki romantik sürprizleri,

çiçek almaları, hayatı anlatıp birbirlerine duruyorlar. Kendi ilişkilerini dizilere göre değerlendiriyorlar. Ama bunlar sadece dizilerde...Birçok arkadaşarımla konuştum bu konuda. Biz o kadar romantik değiliz diyorlar. Bazen dizilerdeki insanlar gibi ben de yaşamak istiyorum. Realist olmalıyız.” demektedir. Hind Abdoudaime (21, öğrenci) ise birçok Faslı kızın Türk kızları gibi giyinip süslenmeye başladığını, Türk erkeklerine aşık olduklarını ve hayallerinin bir Türk’le evlenmek olduğunu söylüyor.

Sonuç

Büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’nin modern ve laik yaşam tarzını yansıtan dizileri Ortadoğulu din adamlarını son derece rahatsız etmiş, bu nedenle kimi din adamları dizileri laik Türkiye’nin kendi toplumlarına bir saldırısı olarak nitelendirmiştir. Bu dizilerin söz konusu din adamları için Hıristiyan dünyasından gelen dizilere kıyasla çok daha tehdit edici olması şaşırtıcı değildi çünkü Müslüman bir ülkenin ürünü olarak modernlik ve Müslümanlığın bir arada olabileceğini Arap kamuoyuna göstermektedirler. Arap izleyicilerin bu dizileri bu ölçüde sevmelerinin bir nedeni de hem Müslüman hem de modern olmak istemeleridir. Modernlik ise kadınların özel ve kamusal alanlarda erkeklerle eşit koşullarda var olabilmeleri demektir. Bu nedenle modernizm ve gelenek ikilemi karşısında net bir şekilde geleneği seçmiş olan Arap ülkelerinde Türk dizilerinin sergilediği modern deneyimler dini otoriteler, erkekler ve bazen de yaşlılar tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Faslı izleyicilerin ifadelerinde Türklerin kimi zaman kendilerine benzediği, kimi zaman da Avrupalılar gibi oldukları yorumlarına sıkça rastlanmıştır. En sık rastlanan ifadelerden biri de “Türkler bizden daha açık fikirli” şeklindedir. Sansürlenmesine rağmen bazı filmleri aileleri ile izleyemediğini söyleyen izleyiciler olduğu gibi, ailelerinin bu dizilerden olumsuz yönde etkileneceğini düşündüğünü söyleyen izleyiciler de az değildir. Buna karşın 33 kadın izleyiciden yalnızca 7’ si Türk dizilerinin kadın erkek ilişkileri bağlamında kendilerine uygun olmadığını söylemiştir. Geri kalan birçoğu dizilerde anlatılan ilişki biçimlerinin normal olduğunu, kendi toplumlarının da Türkler gibi açık fikirli olmalarını istediklerini belirtmişlerdir.

Yaklaşık son 10 yıllık süreçte Arap kamuoyunda Türkiye ve Türklere karşı algının belirgin bir şekilde olumlu yönde geliştiği yapılan araştırmalarla da ortaya koyulmuştur. Dış politika hamlelerinin etkisini bir yana bırakırsak bu olumlu algının önemli bir diğer nedeni de bölgede yayınlanan Türk dizileri idi. Osmanlı hinterlandındaki diğer ülkelerde olduğu gibi Türk dizileri Araplar tarafından da çok beğeniyle izleniyordu. Ancak diğer bölgelerden farklı olarak Arap toplumlarında kadın izleyicilerin oranı daha fazla olmuş ve gazetelere yansıyan haberlere göre, Türk dizileri kadın erkek ilişkileri açısından yalnızca Arap toplumlarında sıkıntıya neden olmuştu. Çünkü Arap kadınları Türk dizilerini izledikten sonra eşleri/nişanlıları ile olan ilişkilerini sorgulamaya

başlamış, hatta boşanmalar meydana gelmişti. Bu çalışmada Türk dizilerinin bu minvalde Faslı kadınlara ne hissettirdiği araştırılmıştır. Araştırma bulguları Faslı kadınların da Türk dizilerindeki gibi görece daha modern, romantik ve eşitlikçi ilişkiler istediklerini, Faslı genç kızların bu yönde hayaller kurduklarını ortaya koymaktadır. İzleyicilerin ifadelerinden çıkan bir başka sonuç da onların bu beklentilerinin Faslı erkekler tarafından eleştirildiği ve dolayısıyla Türk dizilerinin Faslı erkeklerde rahatsızlık uyandırdığı şeklindedir.

KAYNAKÇA

Amır A. N, O. Shuriye & Ismail A.F (2013). Muhammed Abduh'un moderniteye katkısı. (Çev. Osman Şahin), *Birey ve Toplum*, Güz 2013, cilt:3, Sayı:6, 223-240.

Aydın, M. (1993). Fazlur Rahman ve İslam modernizmi. *İslam*. (yaz.Fazlur Rahman) içinde, (Çev. Mehmet Dağ), Ankara: Selçuk Yayınları.

Buccianti A. (2010). Turkish soap operas in the Arab world: Social liberation or cultural alienation? *Arab Media & Society*,

<https://www.arabmediasociety.com/turkish-soap-operas-in-the-arab-world-social-liberation-or-cultural-alienation/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.06.2018)

Bora, A. (2008). Ortadoğu'da kadın hareketleri: Farklı yollar farklı stratejiler. *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No;39.55-69.

Chatterjee, P. (2002). *Ulus ve Parçaları*. (Çev. İsmail Çekem), İstanbul: İletişim Yayınları.

Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. (Çev: Sami Oğuz), İstanbul: İletişim Yayınları,

Çevik, S. (2014). Turkish soap opera diplomacy: A western protection by a Muslim source.

<http://www.publometry.net/wp-content/uploads/2017/10/Turkish-Soap-Opera-Diplomacy.pdf>

adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

Göle, N. (2008). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Köse, T. (2014). Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesi'ndeki gücü: Zorlayıcı olmayan gücün imkân ve sınırları. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41, Bahar 2014, 29 – 61.

Keskin, İ. (2012). Çağdaş Arap düşüncesinde gelenek ve modernlik: Muhammed Abid El-Cabiri örneği. *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:16, Sayı:50, 133-146.

Kılıç, A. F. & Ağçoban S. (2013). Gelenek ve modernizm bağlamında İslam. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:XV, Sayı: 28, 223-242.

Moghadam, M. V. (2011). Ortadoğu’da kadınların modernleşmesi. *Ortadoğu Tarihi* (Haz. Youssef M. Choureiri) içinde (Çev. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Moukhlis, S. (2003). A history of hopes postponed: Women’s identity and the postcolonial state in year of the elephant: A Moroccan woman’s journey toward independence. *Research in African Literatures*, Vol.34, No..3, fall 2003:66-83.

Puri, J. (2004). *Encountering Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing.

Pappe’, I. (2009). *Ortadoğu’yu Anlamak*. (Çev. Gül Atmaca). İstanbul: NTV Yayınları.

Rousselin M. (2013). Turkish soap power: International perspectives and domestic paradoxes. *Euxeinos* /10. 16-22.

Sadıqı, F. Gender perception in Moroccan culture. https://www.researchgate.net/publication/265317072_Gender_Perception_in_Moroccan_Culture adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.06.2018)

Subaşı, N. (2004). Müslüman modernleşmesi üzerine. *İslamiyat* 7, Sayı:4, 205-216.

Salem, P. (2011). Arap dünyasında Türkiye’nin imajı. http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Arap_Dnyasinda_Turkiyenin_Imaji.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.06.2018)

Zirari, H. (2010). Women’s rights in Morocco: Assessment and perspectives. *Culture and Society*. http://www.iemed.org/anuari/2010/aarticles/Zirari_Women_en.pdf adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.06.2018).

“Fas’ta Türk dizileri en çok izlenenler listesinde”, 26.05.2018, <http://www.star.com.tr/yasam/fasta-en-cok-turk-dizileri-izleniyor-haber-1346849/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 05.06.2018)

“Faslılar Türk dizilerini Mısır dublajıyla izliyor” <https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2017/01/31/faslilar-turk-dizilerini-misir-dublajıyla-izliyor/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 03.06.2018)

“Katarlı akademisyen Türk dizilerinin etkilerini araştırdı”,12.03.2018, <https://www.timeturk.com/katarli-akademisyen-turk-dizilerinin-etkilerini-arastirdi/haber-863519>

adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.06.2018)

“Dubai merkezli medya grubu MBC, Türk dizilerini yayından kaldırıyor”, 5 Mart 2018,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43282422> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:
01.06.2018)

“Türk dizilerinin yasaklanmasının ardındaki kirli oyun”,07 Mart 2018,
<https://www.yenisafak.com/hayat/turk-dizilerinin-yasaklanmasinin-ardindaki-kirli-oyun-3166022>
adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 06.06.2018)

